

II. UGDYMO VYKSMO YPATUMAI

Vaiko prenatalinio vystymosi veiksniai

Danguolė Beresnevičienė

Vilniaus pedagoginis universitetas

Tyrimo tikslas – išanalizuoti vaiko prenatalinio vystymosi veiksnius.

Tyrimo metodas – literatūros analizė.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti biologinių ir psichofizinių veiksnių įtaką vaisiaus psichofiziologiniam vystymuisi.

2. Patyrinėti psichologinių veiksnių (tėvų pažiūra į nėštumą, motinos bei tėvo emocijos prenatalinio vaisiaus vystymosi metu) įtaką tolesniam vaiko vystymuisi.

Vystymosi psichologijoje galima išskirti du visai priešingus metodologinius požiūrius į asmenybės vystymąsi: vieni – J. Piaget, S. Freud, E. Erickson, B. Newman, Ph. Newman [11; 3; 14; 2; 9] – išskiria vystymosi pakopas, o kiti (*continuity theories*) teigia, kad žmonės vystosi subtiliai ir nuolat auga. Antrieji – humanistinė, egzistencialistinė metodologija [1; 4; 7; 8; 12; 13] – asmenybės vystymąsi analizuoja kaip unikalų, individualų procesą, kuris priklauso nuo unikalų biologinių prielaidų bei specifinio patyrimo. Tik analizuodami individo istoriją, biografiją, galime suprasti jo raidą.

Vystymosi pakopomis autoriai savo požiūrį grindžia šiomis prielaidomis:

1. Tam tikras vystymosi periodas gali būti padalytas į amžiaus fazes. Amžiaus reika-

lavimai paprastai yra lankstūs, galimos jų variacijos.

2. Dauguma žmonių įgyja tam tikros kompetencijos ar susiduria su tam tikromis problemomis kiekvienos fazės metu.

3. Kiekvienas individas progresuoja tik viena kryptimi – iš pirmos pakopos į antrą ir t. t. iki galutinės.

Analizuojant, kokios pakopos išskiriamos, galima pastebėti, kad esama didelės įvairovės. Vieni autoriai pradeda nuo naujagimystės (A. Gučas), kiti nuo kūdikystės (J. Piaget, S. Freud, E. Erickson), o treči nuo prenatalinio periodo (B. Newman, Ph. Newman ir kt.).

Kokia bus vaiko psichologinė bei fizinė plėtra nemažai priklauso nuo to, kaip vyko jo vystymasis iki gimimo.

Vaiko gyvenimas prasideda nuo ląstelės gyvenimo. 72 val. embrionas yra 33 ląstelių, o po savaitės – daugiau nei šimto ląstelių organizmas. Šios ląstelės primena į rutulį panašią masę ir greitai pradeda diferencijuotis į organus, raumenis, kaulus.

Prenatalinį vystymąsi A. Papalia [10] skirsto į tris fazes:

1) užuomazginė – nuo apvaisinimo iki 14 dienų;

2) embrioninė – nuo 2 iki 8 savaičių;

3) vaisiaus – nuo 8 savaičių iki nėštumo pabaigos.

Paskutiniosios, trečiosios, metu embrionas tampa vaisiumi, kuris auga, gali šypso-tis, čiulpti nykštį, žvairuoti, prisimerkti, žag-sėti, gniaužti kumštį, yartaliotis, apsiversti.

Kaip vaikas vystysis šiuo periodu, ar bus nėštumo komplikacijų, kaip vyks gimdymas, ar bus gimimo defektų daug priklauso nuo motinos ir tėvo elgesio nėštumo metu. Svarbiausią vaidmenį čia vaidina tokie veiksniai:

1. Biologiniai:

a) motinos sveikata, ligos,

b) tėvo sveikata, ligos.

2. Psichofiziniai:

a) motinos mityba, chemikalų vartojimas, rūkymas;

b) tėvo chemikalų vartojimas, rūkymas prieš apvaisinimą.

3. Psichologiniai:

a) motinos emocijos nėštumo metu,

b) tėvo ir motinos pažiūra į nėštumą.

Biologiniai ir psichofiziniai veiksniai

Motinos ligos. Jei motina serga, tai veikia kūdikio sveikatą. Chroniškos motinos ligos, pavyzdžiui, diabetas, tuberkuliozė, sifilis ir gonorėja sąlygoja naujagimių apsigimimus. Motinos nėštumo toksikozė (kuri gali pasireikšti padidėjusiu kraujospūdžiu, traukuliais, tinimais ir kt.) veikia vaisiaus augimą, gali sąlygoti net jo mirtį.

Motinos ligos turi ypač didelę reikšmę 1–3 mėn. vaisiui, nes šiuo metu formuojasi širdis, nervų sistema, jutimo organai.

Motinos ligos šiuo nėštumo periodu gali suformuoti vaiko širdies ligą, akių, klausos defektus ar net psichinį atsilikimą.

Motinos dieta. Motinos dieta – labai svarbus normalaus vaisiaus augimo veiksnys. Jei motinos mityba yra nepakankama, kyla grės-

mė naujagimio sveikatai, nes jis gali gimti silpnas, nepakankamai išsivystęs.

Harry Ebs (10) tyrė 210 būsimų motinų, lankančių klinikas Toronte. Visos motinos pirmaisiais nėštumo mėnesiais nepakankamai maitinosi. 90-iai jų vėliau buvo skirtas papildomas maitinimas, o likusios 120 tebesimaitino, kaip ir anksčiau. Geriau besimaitinančios motinos buvo geresnės sveikatos nei prasčiau besimaitinančios. Pirmosios turėjo mažiau nėštumo komplikacijų, mažiau sirgo nėštumo toksikoze, mažiau gimdė prieš laiką ir net jų gimdymas truko vidutiniškai 5 valandomis trumpiau nei nepakankamos mitybos motinų gimdymas. Lyginant abiejų grupių motinų naujagimius, paaiškėjo, kad geriau besimaitinančių motinų naujagimiai buvo geresnės sveikatos, ką tik gimę ir net būdami 6 mėn. amžiaus vystėsi geriau nei prasčiau besimaitinančių.

Tėvo sveikata. Naujagimio sveikatai turi įtakos tėvo sveikata, amžius, persirgtos ligos. Kai kurių autorių nuomone [10] vaikų apsigimimus gali lemti tėvo amžius (jei vyrui daugiau kaip 40 metų). Vyresnių tėvų vaikai kartais būdavo arba labai didelio svorio, arba priešingai – labai liesi, su širdies anomalijomis, kaulų transformacija ir kitais defektais.

Tėvo rūkymas, alkoholio vartojimas. Buvo manoma, kad naujagimio sveikatai didžiausią įtaką turi motinos sveikata, mityba ir elgesys (rūkymas bei alkoholio vartojimas). Tačiau tėvo elgesys iki apvaisinimo naujagimio sveikatai taip pat yra labai svarbūs. Jei iki apvaisinimo tėvas intensyviai rūkė ar vartojo alkoholį, tai atsiliepia kūdikio sveikatai, gali sukelti gimimo defektus, paveikti vaiko psichinį vystymąsi. Manoma, kad savaiminius persileidimus labiausiai lemia tėvo spermos ypatumai [6], kuriuos savo ruožtu nulemia alkoholio vartojimas, rūkymas ir kiti veiksniai.

Motinos alkoholio vartojimas. Embrionas reaguoja į visus chemikalus, per kraują patekusius į jo organizmą. Šie chemikalai pasiekia jį nepakitę, todėl labai lengvai gali sukelti fizinius ir cheminius metaproductus vaisiaus kūne. Nuspėti chemikalų poveikį yra nelengva, nes kiekvieną organizmą jie veikia skirtingai. Chemikalai paprastai veikia vaisiaus motorinę koordinaciją, nuotaiką, pažintinius procesus.

Surgeon pataria nėščioms motinoms visiškai negerti alkoholio. Jos nuomone, net labai maži alkoholio kiekiai, ypač pirmoje nėštumo pusėje, gali pakenkti vaisiui. Stiprus išgėrimas apvaisinimo metu arba greitai po jo gali sukelti chromosomų anomalijas arba persileidimą. Nuolatinis gėrimas nėštumo metu, kad ir mažais kiekiais, didina riziką, kad naujagimis bus mažo svorio, o tai savo ruožtu didina jo mirties tikimybę, sąlygoja jo vėlesnio vystymosi sutrikimus: silpną sveikatą; klausos, žodyno, kalbos ir skaitymo sutrikimus (Behrman, 1985).

Stiprus gėrimas nėštumo metu gali sukelti vaisiaus alkoholinį sindromą. Tokie vaisiai turės mažas galvas, veido nenormalumų, žemą intelektą. Jų fizinis vystymasis gali būti atsilikęs, koordinacija sutrikusi.

Motinos rūkymas. Motinos rūkymas taip pat žaloja vaiko prenatalinį vystymąsi. Frazier (1961) tyrė 3000 nėščių moterų. Rūkančių moterų naujagimiai buvo mažesnio svorio, jos dažniau gimdydavo prieš laiką negu nerūkančios. Rūkymas turėjo įtakos ir vėlesniam vaiko elgesiui. Rūkančiųjų kūdikiai buvo lėtesni, vėliau (sulaukus 4 metų) jiems pasireiškėdavo dėmesio sutrikimai, atminties problemos. Rūkančių motinų kūdikiai dažniau nei nerūkančiųjų sirgdavo kvėpavimo takų ir širdies ligomis.

Psichologiniai veiksniai

Tėvų pažiūra į nėštumą. Prenataliniam vaiko vystymuisi turi įtakos bendra tėvo ir motinos

pažiūra į nėštumą, motinos emocijos nėštumo metu. Psichologinei vaiko raidai labai svarbu, ar jis buvo laukiamas šeimoje: ar tėvai buvo psichologiškai pasiruošę priimti naują šeimos narį. Čia labai svarbi ir motinos, ir tėvo pažiūra. Jei vaikas yra abiejų tėvų laukiamas, jo vystymuisi ir gimimui bandoma sudaryti visas sąlygas: motina rūpinasi savo mityba, elgesiu, bando išvengti nerimo, streso, daugiau dėmesio skiria teigiamas emocijas keliantiems dalykams.

Tėvas taip pat stengiasi palaikyti šiltą atmosferą šeimoje, skatinti teigiamas motinos emocijas, paguosti, nuraminti, kilus nerviniam stresui.

Jau vaisius girdi, gali šypsotis, vartaliotis, reaguoti į tėvų emocijas, todėl abu tėvai, kartu su vyresniuoju vaiku, gali psichologiškai ruoštis jo gimimui. Tėvas ir brolis ar sesuo gali pasiklausyti vaisiaus garsų, stebėti jo judesius – taip sukuriama geranoriška aplinka naujo šeimos nario atėjimui.

Motinos emocijos. Jei vaikas šeimoje nelaukiamas, jei motina jaučia didžiulį nerimą ir baimę nėštumo metu, tai ir kūdikis bus baimingesnis, nervingesnis, gali turėti fizinio ir psichinio vystymosi problemų. Tai parodo Lester Sontag (1944) atlikti tyrimai. Motinų, turėjusių emocinių stresų nėštumo metu (pavyzdžiui, išgyvenusių vyro mirtį Antrojo pasaulinio karo metu) vaisiai labai stipriai reaguodavo. Jei šios motinos buvo liūdnos, apatiškos keletą savaičių, jų vaisiai ir toliau judėdavo padidinti tempu. Nėščios moters stresas turėjo įtakos vaiko sveikatai ir elgesiui, kuris išryškėdavo vaikystėje iki brendimo amžiaus. Motinų stresai dažnai sukeldavo vaikų gastritus, kai kuriuos apsigimimus (kiškio lūpas ir kitus). Tokių motinų vaikai dažniau verkėdavo, vėliau netgi turėdavo psichinio vystymosi sutrikimų.

Išvados:

1. Vaisiaus psichofiziologiniam vystymuisi didžiausią įtaką daro biologiniai ir psichofiziniai veiksniai: motinos amžius, mityba, priežiūra, sveikatos būklė, žalingi įpročiai (rūkymas, alkoholio vartojimas), tėvo amžius, sveikatos būklė, rūkymas, alkoholio vartojimas.

2. Nors prenatalinį vaiko vystymąsi nemažai lemia biologiniai veiksniai, paveldimu-

mas, tačiau psichologiniai veiksniai gali sušvelninti arba paaštrinti jų poveikį. Jei tėvų pažiūra į nėštumą bus pozityvi ir jei jie bus psichologiškai pasiruošę priimti naują narį į savo šeimą, jie galės sudaryti geresnes sąlygas vaiko vystymuisi keisdami savo elgesį (jau prieš apvaisinimą nebegers alkoholio, nerūkys, tinkamai maitinsis, kurs geranorišką, nerimą mažinantį bei pozityvias emocijas skatinantį psichologinį klimatą savo šeimoje).

Literatūra

1. Bernstein D. A., Clarce-Steward A., Roy E. J., Srull TH. K., Wickens C. D. Psychology. Geneva, New Jersey, 1994.

2. Erikson E. H. Childhood and society. New York: W. W. Norton, 1963.

3. Froidas Z. Kasdieninio gyvenimo psichopatologija. Vilnius: Mokslas, 1992.

4. Gross R. Psychology: science of mind and behavior 2. London, 1987.

5. Gučas A. Vaiko ir paauglio psichologija. Kaunas: Šviesa, 1990.

6. Lerner R., Hultsch D. P. Human Development. A life-span perspective. New York-London: McGraw Hill Book Company, 1983.

7. Maslow A. H. Motivation and personality. New York: Harper and Row, 1970.

8. Maslow A. H. The researchers of human nature. New York: Viking, 1971.

9. Newman B. M., Newman P. R. Development through life. A psychosocial approach. Pacific Grove, California: Brooks Publishing Company, 1987.

10. Papalia D. E., Gally Wendhas Olds. Human Development. New York-London-Madrid: McGraw Hill Book Company, 1986.

11. Piaget J. The origins of intelligence in children. New York: International University Press, 1952.

12. Rogers C. Freedom to learn for 80's. Columbus-Toronto-London Sydney: CH. M. Merwill Publishing Company, 1983.

13. Rogers C. Client-centered therapy: its current practice, implications and theory. London: Constable and Company, 1986.

14. Strachey J. The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. Vol. 5. London: Hogarth Press, 1930.

The Factors, Influencing Prenatal Development

Summary

The article deals with the problem of the influences on prenatal development. After the analysis of the scientific literature, the author concludes, that the largest effects on the prenatal development are doing the following biological and psychophysical factors: maternal age, maternal nutrition, state of health and teratogens acting through males as well as through the females: tobacco, alcohol and drug using. In spite of the biological and psychophysical agents,

psychological factors are able to improve or to hamper the psychophysical prenatal development. So the author is suggesting the parents to improve prenatal development through their positive attitude to the pregnancy: to stop to use alcohol, tobacco before the conception, to improve maternal nutrition, to avoid anxiety and to create positive, safe emotional climate in the family.